

Sadreddin Konevî'nin (ö. 673/1274) Hadisçiliği Meselesi

Doç. Dr. Bekir TATLI*

Atf / ©- Tatlı, B. (2014). Sadreddin Konevî'nin (ö. 673/1274) Hadisçiliği Meselesi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 39-61.

Öz- Anadolu Selçuklu devletinin son dönemlerinde ve Osmanlı devletinin kuruluş döneminde oldukça etkili olan Türk-İslam düşüncesinin büyük ismi Sadreddin Konevî, kendi asrında ve sonrasında pek çok ilim adamı üzerinde etkili olmuş bir mutasavvıftır. İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücud görüşünün anlaşılması ve yayılmasında Konevî'nin büyük tesiri olduğu gibi, Dâvûd-i Kayserî, Molla Fenârî, Fatih Sultan Mehmet Han, Aziz Mahmud Hüdâyî, Bursalı İsmail Hakkı gibi daha pek çok meşhur ismin de yetişmesinde büyük katkılarda bulunmuştur. Kendisi aynı zamanda hadis ilmine de ilgi duyan bir kişiliktir ve eserlerinde bol miktarda hadise yer vermiştir. Bu çalışmamızda Konevî'nin hadisçiliği ve Rasûlullah'ın sünneti ile ilgili görüşleri dikkatlere sunulurken, onun hadisçi olduğu iddialarının doğru olmadığı savunulmuştur.

Anahtar sözcükler- Sadreddin Konevî, hadis, sünnet, kırk hadis, peygamberlik, Anadolu Selçuklu, Osmanlı, İbn Arabî, vahdet-i vücûd

Sadreddin Konevî'nin Kısaca Hayatı ve Fikirleri

Ebû'l-Meâlî Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yusuf el-Konevî (ö. 673/1274), bilinen adıyla Sadreddin Konevî, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son devirlerinde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna tekaddüm eden yıllarda yaşamış, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) fikirlerinin Selçuklu ve Osmanlı Türk toplumunda benimsenip yayılmasında birinci derecede etkili olmuş çok önemli bir simadır. Hatta o derecede ki, Konevî'nin eserleri bütün bölgelere yayılmış, böylece kendisi tasavvuf tarihinde İbnü'l-Arabî'den sonra en

Makalenin geliş tarihi: 12.09.2014; Yayına kabul tarihi: 25.12.2014

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, e-posta: tatlibekir@yahoo.com

büyük şöhreti elde etmiştir. Bundan dolayı olsa gerek Osmanlı bilginleri eserlerinde “Şeyhain” (iki şeyh) sözcüğüyle İbnü’l-Arabî ve Konevî’yi kastetmişlerdir.¹

Vahdet-i vücûd düşüncesinin İbnü’l-Arabî’den sonraki en önemli temsilcisi olan Sadreddin Konevî Malatya’da dünyaya gelmiştir. Yaygın görüşe göre doğum tarihi 606/1209 yılı civarındır. Babası Mecdüddin İshak önemli bir mutasavvıf ve âlim, aynı zamanda Anadolu Selçuklu Devleti’nde üst düzey bir yöneticidir. Kaynaklarda Mecdüddin’in Selçuklu sarayı ile Abbasîler arasında elçilik görevlerinde bulunduğu kaydedilmektedir. Mecdüddin, Selçuklu sarayında şehzadelere hocalık yaptığından, bazı rivayetlerde “Sultanın Şeyhi” lakâbıyla anılmıştır. Sadreddin’in annesinin de Selçuklu sarayına mensup olduğu nakledilir. Bu mensubiyetin mahiyeti hakkında farklı rivayetler vardır. Bazı menkıbelerde annesinin hükümdarın kız kardeşi olduğu vurgulanır. Konevî için söylenen “Sultan oğlu” ifadesi bu tür menkıbelere dayanır. Bazı menkıbelerde ise annesinin sultanın azatlı cariyesi olduğu söylenir. Bu menkıbeler özellikle Mevlevî kaynaklarında zikredilen, Konevî’nin zâhidliği önemsemeyen “mülûkane” yaşantısı hakkındaki rivayetlere kaynaklık etmiştir.²

Konevî, ailesinin imkânlarından yararlanarak dönemin önemli hocalarından ders almış, dinî ve felsefî ilimler alanında iyi bir öğrenim görmüştür. Babasının ona bıraktığı en önemli miras ilim ve mutasavvıflarla olan dostluğuydu. Bunların arasında başta gelen isim İbnü’l-Arabî idi. Konevî’nin babası Mecdüddin İshak’ın ilişkileri sayesinde İbnü’l-Arabî’nin de Selçuklu sarayı nezdinde yüksek itibar kazandığı ve önemli dostluklar kurduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onun Selçuklu sultanlarıyla yakın ilişki içinde olduğu ve kendileriyle yazıştığı bilinmektedir. Bu münasebetlerin Konevî’nin hayatı ve fikrî gelişimi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Konevî’nin daha sonra yerleşeceği Konya’da üst düzey yönetici ve bilim adamlarıyla ilişkileri büyük ihtimalle babası ve İbnü’l-Arabî ile başlayan bu ilişkilerin bir devamıydı.³

İbnü’l-Arabî’nin ölümünden bir süre sonra muhtemelen 639/1241 yılında Konya’ya giden Sadreddin, hayatının sonuna kadar burada yaşamıştır. Konevî’nin Mısır, Şam, Hicaz gibi bölgelere gittiği, oradaki âlim ve sülûflerle irtibat kurduğu anlaşılmaktadır. Abdur-

¹ Bilgin, Azmi, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Sadreddin-i Konevî”, s. 43, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, ss. 43-49, Mebkam Yayınları, Konya 2010. Konevî’nin, Türk düşüncesi üzerindeki etkisi için ayrıca bkz. Demirli, Ekrem, “Türk Düşüncesinin Kurucu Düşünürü Olarak Konevî”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, ss. 77-80, Mebkam Yayınları, Konya 2010.

² Demirli, Ekrem, “Sadredin Konevî”, *DİA*, XXXV, 420, ss. 420-425, İstanbul 2008.

³ Demirli, “Sadredin Konevî”, *DİA*, XXXV, 420.

rahman Câmî (ö. 898/1492) *Nefehâtü'l-üns*'te⁴ onun bir süre Mısır ve Kudüs'te bulunduğundan, hacca gittiğinden ve bir müddet orada kaldığından söz eder. Kendisi de Moğollar'ın Bağdat'ı istila ettiği tarihte Mekke'de olduğunu belirtir. Sadreddin Konevî, 673/1274'te Konya'da vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.⁵

Konevî'nin hayatındaki en önemli isim Muhyiddin İbnü'l-Arabî'dir. Konevî kitaplarında en çok ondan söz etmiş ve genellikle "şeyh" veya "imam" diyerek ona olan bağlılığını dile getirmiştir. Bu güçlü ilişkilere rağmen aralarında bazı üslup ve yaklaşım farkları bulunduğu da söylenmektedir. Mesela İbnü'l-Arabî, Konevî kadar sistemli ve düzenli bir müellif sayılmaz. Fakat onun muhatapları Konevî'ye göre daha geniş bir kitledir ve temsil ettiği ilim adamı tipi de Konevî'ye nazaran geleneksel anlamıyla "âlim" tipidir. Tasavvufun çok özel bir alanında eser veren Konevî'nin üslubu olabildiğince felsefidir. İbnü'l-Arabî ile Konevî arasındaki üslup ve yaklaşım farkı tasavvuf geleneğinde her iki düşünürü tanımlamak için kullanılan, "*İbnü'l-Arabî sûfî hakîm, Konevî ise hakîm sûfîdir*" sözünde ifadesini bulur.⁶

Öte yandan Konevî'nin **Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî** (ö. 672/1273) ile olan yakın dostluğu da bilinen bir husustur. Anadolu'da gelişen iki büyük tasavvufî düşünce ekolünü temsil edecek olan **Ekberî-Konevî** geleneğiyle **Mevlevîlik** arasındaki bazı farkları vurgulayan menkıbelerde⁷ Mevlânâ geleneksel anlamıyla bir "**mutasavvîf**", Konevî ise tasavvuf kitaplarında tanımlanan "**ehl-i zâhir**" (sadece kabukla uğraşıp işin özüne vâkıf olamayan kimse) olarak tasvir edilmektedir. Aynı zamanda Konevî üst düzey kesimlerle irtibatı olan bir kişidir ve Mevlevîlerce bunun bir tür böbürlenme anlamına geldiği ima edilir. Mevlânâ ise sıradan insanlarla seçkin insanları etrafında toplamış bir sûfîdir. Öte yandan **Mevlânâ'nın, cenaze namazını Konevî'nin kıldırmasını vasiyet etmesi**, iki düşünürün arkadaşlığının başka bir kanıtı olarak zikredilir.⁸

⁴ Câmî, Ebû'l-Berakât Nureddin Abdurrahman b. Ahmed, *Nefehâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, s. 636, no: 539, neşr. Welîm Nâsû Lees, Kalkûta 1859.

⁵ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, XXXV, 420. Konevî'nin hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Demirli, Ekrem, *Sadreddin Konevî'de Bilgi ve Varlık*, s. 13-27, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.

⁶ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, XXXV, 421.

⁷ Konuyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Topatan, Mustafa, "Mevlevî Menâkıbnâmelerinde Sadreddin Konevî", ss. 221-232, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Mebkam Yayınları, Konya 2010.

⁸ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, XXXV, 421. Bununla birlikte Konevî ile Mevlânâ'nın önceleri aralarının soğuk olduğu, daha sonra düzeldiği yönünde de bazı kayıtlar vardır. Bkz. Demirci, Mehmet, "Sadreddin Konevî ile Mevlânâ Celâleddin'in Münasebetleri Hakkında", *D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 160-165, sayı: VI, ss. 159-171, İzmir 1989.

Sadreddin Konevî'nin Anadolu Selçuklu ve Osmanlı İlim Âlemine Etkisi

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Sadreddin Konevî, **İbnü'l-Arabî**'nin (ö. 638/1240) düşünce sisteminin Anadolu ve Osmanlı ülkesinde benimsenip yerleşmesini sağlayan; ayrıca Selçuklu ve Osmanlı döneminde yetişmiş pek çok âlim üzerinde etkili olan bir isimdir.

Konevî, Şeyh Ahî Evran-ı Kayserî, Müeyyüddin el-Cendî, Mevlâna Şemseddin Eykî, Şeyh Fahreddin-i Irâkî, Şeyh Sadeddin Fergânî, Sadeddin Hamevî ve Necmeddin-i Dâye gibi birçok ünlü âlim ve sufi ile görüşüp onlarla ilmî sohbetlerde bulunmuş, bunlardan bazıları Konevî'den ders okumuştur. Osmanlı kaynakları incelendiğinde XIII. yüzyılda Anadolu'da mutasavvıflar arasında Sadreddin-i Konevî'nin önemli bir yere sahip olduğu belirtilir.⁹

Konuyla ilgili bir değerlendirmeye göre Konevî'den etkilenen âlimlerden biri **Nevevî**'dir (ö. 676/1277). Konevî ile muâsır olan, fakat görüşüp görüşmediklerini tespit edemediğimiz İmam Nevevî'nin *Kırk Hadis*'i ile Konevî'nin *Kırk Hadis*'inin mukaddimleri karşılaştırıldığında Nevevî'nin, kendisinden yaşça büyük ve önce ölmüş bulunan Konevî'nin *Kırk Hadis*'ini görmüş olması ihtimali, kesine yakın bir tarzda ortaya çıkmaktadır. Yine onun talebeleri ve halifeleri meyanında yer alan **Müeyyedüddin Kâşânî** ve Molla Fenârî'nin babası **Hamza**, İbnü'l-Arabî ve Konevî fikir sisteminin en önemli temsilcileri olarak görülmektedir. Bunlardan Keşânî'nin talebesi olan **Dâvûd-i Kayserî** (ö. 751/1350), Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında ilmî ve tasavvufî kişiliği ile ilk sultanların ilgisini çekmiş, sevgisini kazanmıştır. Orhan Gazi kendisini İznik'e davet ederek yaptırdığı medreseye müderris tayin etmiştir. Böylece altı yüz yıl sürecek olan Osmanlı Devleti'nin ilim ve irfan temeline İbnü'l-Arabî ve Konevî harcı konulmuştur.¹⁰ Fakat bu değerlendirmelere karşılık, Konevî ile Dâvûd-i Kayserî arasında fikrî düzeyde hiçbir şekilde bir etkilenmeden söz edilemeyeceği yönünde görüş beyan eden araştırmacılar da vardır.¹¹

⁹ Bilgin, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Sadreddin-i Konevî", s. 44-45.

¹⁰ Yılmaz, Hasan Kamil, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, s. 117-118, MÜİF. Yayınları, İstanbul 1990. Dâvûd-i Kayserî üzerindeki Konevî tesiri hakkında ayrıca bkz. Özdemir, Sema, "Bir Konevî Mirası: Dâvûd Kayserî'de Metafizik Bilginin Temellendirilmesi", ss. 195-198, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Mebkam Yayınları, Konya 2010.

¹¹ Dâvûd-i Kayserî üzerine doktora tezi hazırlayan Mehmet Bayraktar, iki âlim arasında herhangi bir iletişim olup olmadığı konusunda dikkatle irdelenmiş; Konevî'nin hayatından bahseden kaynakların bu konuda herhangi bir bilgi içermediğini, buna karşılık Kayserî'nin hayatı hakkında bilgi veren bazı eserlerde ise onun Sadreddin Konevî'nin öğrencisi olduğuna ve ondan ders aldığına dair bilgiler bulunduğunu belirtmiş fakat Dâvûd-i Kayserî'nin şerh ve telif eserlerinde Konevî'nin eserlerine hiçbir atıfta bulunmadığını söylemiştir. Bkz. Bayraktar, "Sadreddin Konevî ve Dâvûd el-Kayserî", s. 33-36, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Mebkam Yayınları, Konya 2010.

İbnü'l-Arabî ve Konevî ekolüne ait fikirlerin Osmanlı ülkesinde yerleşmesini sağlayanlardan biri de **Molla Fenârî**'dir (ö. 834/1431). Sadreddin Konevî'nin *Miftâhu'l-gayb* ve *en-Nusûs* adlı eserlerine şerh yazmış bulunan Fenârî, onun fikirlerinin kökleşmesine hizmet etmiştir. Fenârî, vahdet-i vücûd gibi o gün için nazik bir konuda risâle yazarak bu meseleye bakışını ortaya koymuş ve bu vadiye çalışacak olan mutasavvıflara cesaret vermiştir. Bu yüzden olacak ki, Osmanlı mutasavvıflarının tamamına yakını İbnü'l-Arabî'ye ve ekolüne sıcak bakmışlar, eserlerinde ve fikirlerinde ondan istifade etmişlerdir.¹²

Fatih Sultan Mehmet Han'ın da Sadreddin Konevî'ye karşı büyük hayranlık duyduğu, onun eserlerinin şerh edilmesini istediği; bu meyanda, Simavlı Şeyh Ahmet İlahî'nin (ö. 896/1490) bizzat Fatih'in emriyle Konevî'nin *Miftâhü'l-gayb*'ına şerh yazdığı ifade edilir.¹³

Yine Osmanlı döneminde yazılan **Mesnevî şerhleri üzerinde** de Konevî'nin müspet etkilerinin olduğu; özellikle Mesnevî şârihlerinin, ulûhiyet, ilahi isimler, isim-müsemmâ ilişkisi, varlık mertebeleri ve ruh-beden ilişkisine delâlet eden ve vahdet-i vücûd düşüncesiyle doğrudan irtibatlı beyitleri şerh ederken Sadreddin Konevî'nin özellikle *Miftâhu'l-Gayb*, *İcâzu'l-Beyân*, *Şerhu Esmâi'l-Hüsna* ve *Nefehât-ı İlâhiyye* gibi eserlerine atıflar yaparak, Mevlâna düşüncesinin metafiziksel boyutlarını Konevî vasıtasıyla keşfetmeye çabaladıkları dile getirilmiştir.¹⁴

Ayrıca **Bahâeddin Nakşîbend**, **Muhammed Parsâ**, **Abdullah İlâhî** gibi Nakşî büyükleri, **Abdurrahman Câmî** gibi Nakşî tabakât müellifleri, İbnü'l-Arabî ve Konevî'nin fikirlerini benimseyen ve eserlerine şerh yazan mutasavvıflardır. Konevî ve *Kırk Hadis*'inin açık tesiri görülen şârihlerin başında **Cemâleddin Aksarâyî**, **Cemâleddin Karamânî**, **Aziz Mahmud Hüdâyî**, **Vahdetî Osman Efendi**, **Bursalı İsmail Hakkı**, **M. Hafid Efendi** ve **Harîrîzâde Kemaleddin Efendi** gelmektedir.¹⁵

¹² Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri*, s. 118.

¹³ Bayram, Mikail, "Fatih Sultan Mehmet'te Sadreddin Konevî Hayranlığı", s. 38, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, ss. 37-41, Mebkam Yayınları, Konya 2010 (Yazar, Sultan Fatih'in Konevî'ye olan ilgisinin sadece *Miftâhü'l-gayb*'ı şerh ettirmekten ibaret olmadığını, onun Konevî'nin Konya'daki evkafının gelirlerini de artırdığını; ayrıca Fatih'in hocası Ak Şemseddin'in de Konevî'nin kütüphanesinde bir müddet çalıştığını belirtmekte, hatta Ak Şemseddin'in, Fatih'in Konevî'ye ilgisini artıran kişi olabileceğini düşünmektedir.). Konevî'nin *Miftâhü'l-gayb* adlı eseri hakkında bkz. Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kütübi ve'l-fünûn*, II, 1768, I-II, Dârü İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut ts.

¹⁴ Ceyhan, Semih, "Osmanlı Mesnevî Şerhçiliğinde Sadreddin Konevî Tesiri", s. 55, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, ss. 55-60, Mebkam Yayınları, Konya 2010.

¹⁵ Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri*, s. 118.

Bursalı İsmail Hakkı (ö. 1137/1725) kendisini yönlendiren üç şeyhten bahsetmiştir: İbnü'l-Arabî, Konevî ve Atpazârî Osman Efendi. Bunlar arasından Konevî hakkında çok sitayişkâr söz etmiş, onu Mevlânâ ile mukayese ederek, "Rütbe-i hakikatte Hz. Sadr'la araları beyne's-semâ ve'l-arzdır" demiştir. Bursalı İsmail Hakkı'nın gerek Nevevî'nin *Kırk Hadis*'ine yazdığı Türkçe şerhte, gerekse diğer hadisler için yazdığı müstakil şerhlerde Konevî etkisi açıkça görülmektedir.¹⁶ Ayrıca Konevî'ye *Kitâbü'l-Hitâb* ve *Kitâbü'n-Netîce* gibi eserlerinde yer vermiş olan Bursevî, Konevî'nin İbnü'l-Arabî'nin Anadolu'da yegâne çerağı olduğunu ve Hızır-meşrep olan Şeyh-i Ekber İbnü'l-Arabî'nin mârifet çeşmesinden içtiğini söyledikten sonra, onun tasavvufta söylediği istilahlara seleften hiçbir kimsenin üstünlük sağlayamadığını, sahip olduğu bilgi birikimine de kimsenin erişemediğini belirtmiştir.¹⁷

Konevî'yi okuyan ve ondan etkilenenlerden biri de Celvetiyye tarikatının kurucusu **Aziz Mahmud Hüdâyî**'dir (ö. 1038/1628). Hüdâyî, Konevî'nin 22. hadis olarak kaydettiği "*Ben Allah Teâlâ'yı genç bir oğlan şeklinde gördüm.*" rivâyetini alıp şöylece terceme ve şerh etmektedir: "Bu hadis-i şerifin manasında ulemâ buyurdular: Hak celle ve alâ Hazretleri sûretten münezzehtir. Ve cisimden ve cismiyyetten münezzehtir. İmdi manası: Ben Rabbımı gördüm, ben şâbb-ı emred (genç, tüysüz bir oğlan) olduğum halde, demektir. Meşâyih-i izâm-ı mükâşifün buyurdular: Vücûd vâhiddir. Ve mâ zahera ve mâ yazhar küllühû, ol vücûdun âsâdır. Bu zâhir olan mazâhir-i esmâdır. Bu kesret-i kevnîyyeyi iktizâ eden kesret-i esmâdır." Hüdâyî'nin burada "büyük keşif ehli şeyhler" (meşâyih-i izâm-ı mükâşifün) diye bahsettiği İbnü'l-Arabî ve Konevî'dir. Hüdâyî'nin diğer eserlerinde de bu iki şeyhten bahis vardır.¹⁸

Konevî'nin *Kırk Hadis* mecmuası, Osmanlı döneminde mutasavvıflarca okunmuş ve yazma nüshaları yüzlerle ifade edilebilecek bir sayıya ulaşmıştır ki bu durum, hadis şerhleri arasında, özellikle tasavvufî olanlar meyanında pek azına nasip olmuştur.¹⁹

Konevî İslam düşüncesinde önemli etkileri olan bir sûfi düşünürdür. Bu etkinin en önemli göstergesi, yeni dönemde tasavvufun İbnü'l-Arabî'yle birlikte Konevî'nin eser ve düşünceleri etrafında şekillenmiş olmasıdır. İbnü'l-Arabî sonrası tasavvufu ağırlıklı olarak

¹⁶ Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri*, s. 119.

¹⁷ Bilgin, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Sadreddin-i Konevî", s. 43.

¹⁸ Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri*, s. 119-120.

¹⁹ Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri*, s. 120.

bir şerh dönemidir ve bu dönemin bir şerh dönemi olması Konevî tarafından öngörülmüştür.²⁰

Nazarî tasavvufun tarihinde hiçbir mutasavvıf Konevî kadar etkili olmamıştır. Bunun tek istisnasının İbnü'l-Arabî olduğu söylenebilir. Ancak İbnü'l-Arabî'nin anlaşılmasında Konevî'nin yorumlarının rolü dikkate alındığında onun etkisinin Konevî vasıtasıyla gerçekleştiği ortaya çıkar. Konevî'nin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerinin anlaşılmasındaki etkisini Abdurrahman-ı Câmî (ö. 898/1492) şöyle dile getirir: "Şeyh Sadreddin, Hz. Şeyh'in sohbet ve hizmetinde terbiye gördü. Şeyhin vahdet-i vücûda dair görüş ve sözlerini iyice anladı, akla ve şeriata uygun gelecek tarzda yorumladı. Onun bu konudaki araştırma ve yorumlarını görmeksizin vahdet-i vücûd meselesini gereği gibi anlamak mümkün değildir." Konevî'nin etkisi, öncelikle nazarî tasavvufa özgü bir yazı dilinin ve üslûbunun gelişiminde kendini gösterir.²¹

Sadreddin Konevî, İbnü'l-Arabî ile birlikte tasavvufu yeni bir döneme ve aşamaya taşıyan bir sûfidir. Bu yeni döneme kelâm tarihiyle ilişkilendirilerek **müteahhirûn sûfiler devri** veya tasavvufun iç gelişim süreci dikkate alınarak **olgunluk dönemi** denilebilir. **İbnü'l-Arabî ve Konevî döneminde tasavvuf, hadis ve fıkıh gibi dinî ilimlere göre değil, başta felsefe olmak üzere İslâm düşüncesinin teorik ilimlerine göre ele alınmıştır.** Konevî tasavvufu "ilm-i ilâhî" (metafizik) olarak tanımlar. Ona göre felsefî ilimlerde metafizik diğer tikel ilimlerle nasıl bir ilişki içindeyse, sûfilerin bilgi alanlarına adını veren ilm-i ilâhî de aynı işleve sahiptir. Böylece yeni bir tasavvuf anlayışı geliştiren Konevî bu yönüyle İslâm düşüncesinde **Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ** ile oluşan, ancak **Gazzâlî** ile belli bir ölçüde zayıflayan metafizik tasavvurunu tasavvufî tecrübe ekseninde yeni bir şekilde yorumlayan, diğer bir ifadeyle İbn Sînâ'nın metafizik bilginin imkânı iddiasını Gazzâlî ve diğer yazarların eleştirel yaklaşımına rağmen yeniden ele alan bir düşünürdür.²²

Kuşeyrî, Serrac ve Kelâbâzî gibi sûfiler tasavvufî yöntemin ve bu yöntem sayesinde ortaya çıkan bilgilerin meşruiyet sorununu **fıkıh-kelâm** ilim geleneğinin kavramları ve anlayışıyla ele almışlardır. Konevî ise daha kapsamlı biçimde **tasavvufî yöntem** diye isimlendirdiği şeyi **akılcı yönetime karşı hakikate ulaştırın bir yol** olarak savunur. Onun bu yaklaşımı **tasavvuf tarihinin gelişim sürecindeki en önemli aşamalardan** biridir.²³

²⁰ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, XXXV, 423.

²¹ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, XXXV, 423.

²² Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, XXXV, 421.

²³ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, XXXV, 422.

Başta ilk *Fusûsü'l-hikem* şârihi Müeyyidüddin Cendî; İbnü'l-Fâriz şârihi Saidüddin el-Ferganî; İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fâriz şârihi Davûd-i Kayserî, Abdürrezzak el-Kâşânî; Sadreddin Konevî şârihi Molla Fenârî, Kutbüddin İznikî, Kutbüddinzâde İznikî, Ahmed-i İlâhî, Abdullah-ı İlâhî, Bedreddin Simâvî, Atpazarî Osman Fazlı, Abdullah Bosnevî, İsmail Hakkı Bursevî gibi birçok sûfnin eserlerindeki üslup ve yaklaşım tarzı büyük ölçüde Konevî'ye dayanır. Felsefî bir üslup taşıyan ve nazarî tasavvuf diye isimlendirilen bir tasavvuf anlayışının ortaya çıkışında Konevî'nin tesiri, geniş talebe halkasının oluşturduğu gelenek ve eserleri üzerinde yazılan şerhler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Konevî, bazı talebelerini başta İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem'i* ve İbnü'l-Fâriz'ın şiirleri olmak üzere çeşitli tasavvuf kitaplarını yorumlamaya yönlendirmiştir. İbnü'l-Arabî yorumlarına Sadreddin Konevî dolaylı veya doğrudan tesir etmiş; hatta Konevî'nin *el-Fükûk'ü* ve bizzat Konevî'nin yönlendirmesiyle yazılan ilk büyük *Fusûs* şerhi olan Cendî şerhi İbnü'l-Arabî'nin anlaşılmasını büyük oranda etkilemiştir.²⁴

Konevî'nin tasavvuf anlayışı çelişkilerden arınmış homojen bir yapının ortaya çıkması üzerinde odaklaşmıştır. Onun tasavvuf tarihine en önemli etkilerinden biri bu nokta sayılabilir. Konevî, felsefe ve kelâmdan tevârüs ettiği birtakım düşünce ve kavramlarla kendi düşüncesini daha tutarlı hale getirmeye çalışmış, böylece yeni dönem tasavvufu sistematik ve nazarî bir boyut kazanmıştır. Bu yaklaşım aynı zamanda tasavvufa "tedris edilebilir" bir hüviyet kazandırmıştır ve şerh dönemi de bu kapsamda anlamlı hale gelmiştir.²⁵

Konevî'ye göre aklın bilgiye ulaştırıcı gücü kıyas yönteminden gelir. Ancak bu yöntem özellikle metafizik bahislerde ve Tanrı hakkındaki bilgi konusunda zorunlu olarak başarısız kalır. Aklın başarısız kaldığı bu meselede tasavvufî yöntem devreye girer ve insanı salt hakikate ulaştırma işlevini üstlenir. Tasavvufî yöntemi vahyin bir parçası şeklinde gören Konevî bunu savunurken aynı zamanda vahyi, nübüvveti ve Tanrı'nın kendini insanlara tanıtmalarını savunur. Metafizik alanda tasavvufî yöntem, bir peygamberin ve vahyin rehberliğinde başarı kaydedebilir.²⁶

İnsan bu âlemde her şeyin esasıdır. Bu durum insana, özellikle de bütün dönemlerde **insan-ı kâmilin yegâne örneği sayılan Hz. Muhammed'e** duyulan saygı ve onun dindarlığın temelini oluşturmasında kendini gösterir. Konevî'de Hz. Peygamber, salt bir ahlâk modeli veya bir Tanrı elçisi değil, bunun yanı sıra ontolojik bir ilke ve prensibe dö-

²⁴ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, XXXV, 423-424.

²⁵ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, XXXV, 424.

²⁶ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, XXXV, 422.

nüsmüş, onun zaman üstü kişiliği ve hakikati, varlığın gayesi oluşu Konevî sonrasında sūfîlerin temel konusu haline gelmiştir. Konevî'ye göre Hz. Peygamber, âlemin hem varlık hem bekâ sebebidir.²⁷

Sadreddin Konevî'nin Peygamber ve Sünnet Anlayışı

Konevî'nin Peygamber ve Sünnet anlayışı hakkında bilgi sahibi olmanın yolları elbette ki kitaplarının tetkikinden geçmektedir. Bu anlamda diğer eserlerinden ziyade özellikle *Kırk Hadis Şerhi*'nin incelenmesi konuyla ilgili önemli ipuçları elde etmemize imkân verecektir. Bununla birlikte biz Konevî'nin diğer kitaplarından da konuyla ilgili görüşlerinin tespitine gayret edeceğiz.

Adında “kırk hadis” tabiri olmakla birlikte *Kırk Hadis Şerhi*'nde toplam 29 hadis ele alınmış ve bunların açıklaması yapılmıştır. Müellif bu eserinin başında, **hadis ilimle-
rindeki behresinin çokluğundan** söz etmiştir.²⁸ Bu oldukça iddialı bir ifade gibi gözükeli-
r ancak Hz. Peygamber'e ve hadislere bakışını gösteren cümlelerine baktığımızda onun
gerçekten de iyi bir birikime sahip olduğu görülecektir. Bu noktada Konevî'nin Peygamber-
lik ve Hz. Peygamber (s.a.) ile ilgili görüşlerini paragraflar halinde sunup, daha sonra genel
bir değerlendirme yapmak istiyoruz:

- “Biz peygamberleri birbirine üstün kıldık.” (Bakara, 2/253) âyetinde sözü edil-
len “üstünlük”, çeşitli tarzlarda olsa bile, “risâlet” açısından değildir. Nitekim Allah şöyle
buyurmuştur: “Resullerden hiçbirini ayırt etmeyiz.” (Bakara, 2/275). Çünkü risâletin hakikati
bir olduğu için, bütün peygamberler Hakk'a istinat etmektedir. Bu üstünlük, peygamberlerin
risâletlerinin kaynağında ve herhangi bir isim veya sıfata istinat edilmesinde ortaya çıkan
üstünlüktür.²⁹

- Tavr-ı velâyetin nihâyeti, tavr-ı nübüvvetin bidâyeti olmakla, envâ-ı ulûm-ı
mükâşefeden kalb-i velîye mebzûl olan her şey, Nebîye min gayr-i aks (bunun tersi de
olmaksızın) hâsıl olur. Ezvâk-ı tavr-ı nübüvvette sâhib-i velâyetin vazifesi, gaybe imandır;
ezvâk-ı tavr-ı velâyette aklın vazifesi gibi. “Her ilim sahibinin üstünde, bir âlim vardır.”
(Yusuf, 12/76).³⁰

²⁷ Demirli, “Sadredin Konevî”, *DİA*, XXXV, 423.

²⁸ Konevî, Sadreddin, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 9, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2007. Ayrıca bkz. Uysal, Muhittin, “Sadruddin el-Konevî muhaddisen fi itâri kitâbi Şerhi'l-erbaîne hadîsen”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 32, s. 93, ss. 93-106, Konya 2011.

²⁹ Konevî, *Füsûsü'l-hikem'in Sırları*, s. 148, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

³⁰ Konevî, Sadreddin, *Marifet Yolcusuna Kılavuz*, s. 80, trc. Ahmet Remzi Akyürek, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

- Zât, sıfât ve ahvâle, sülûk-i sırât-ı müstakime, ahvâl-i meâdın tefâsiline, en-biyâ ve evliyâ ahvâline, Cenâb-ı Hakk'ın hakk-ı insanda eltâfına, küffâr ve müşrikînin ahvâline, Hakk'ın onlar hakkındaki gazap ve nîkmetine ve mühâcâ-i küffâra ilim, nübüvvetin ahkâm ve hâssalarındandır.³¹

- Peygamberler en üstün mertebe ve derecelerin sahibidirler. Peygamberlerden aşağıdaki insanların birbirlerine karşı üstünlük ve dereceleri, onların mertebelerine yakınlık veya uzaklıklarıyla bağlantılıdır. Bazısı yakın, bazısı çok yakın iken, bazısı uzak, bazısı da çok uzaktır. Buna göre mertebesi en düşük olan insan, peygamber mertebelerinin mukâbili olan noktada bulunan kimsedir. Çünkü mutlak kemâlin zıddı, mertebe olarak en aşağıda bulunandır.³²

- Peygamberler Hakk'ın nâibleri, rahmetinin mazharları, yaratıklarına rahmet göndermesinin sebebdirler. Onlar halka şefkatle muamele etmek üzere yaratılan, onları irşât etmekle, inkâr, cehalet ve şüphe karanlıklarından kurtarmakla memur kılınan, insanların hidâyeti konusunda en hırslı olan kimselerdir. Peygamberler tam basiret sahibidir. Onların, öldürdükleri kimseleri öldürmeleri de rahmetin hükümlerindedir.³³

- Resuller, nebîler ve kâmil veliler arasında bilgi kaynaklarının aslında, neticelerinde ve temel mertebelerin hükümlerine dair açıklamalarında hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Bir görüş ayrılığından söz edilecekse bu, sadece tikel meselelerde ve şeriat alanıyla ilgili ilâhî hükümlerdir. Çünkü bunlar mükelleflerin hallerine, zamanlarına ve onların alışkanlıklarına ve maslahatlarının gereklerine tâbidir.³⁴

- Her peygamber, bazı rahmet hükümlerinin mazharı olarak gönderildiği için risâleti de belirli bir grupta sınırlı ve onlarda mahsur kalmıştır. Hz. Peygamber ise rahmetin hakikatının mazharı olduğu için peygamberliği umumî olmuştur. Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet oluşunun zuhuru, kıyamette bütün insanlara önderlik edeceği şefaatiyle tamamlanacaktır. Şefaate edecek başka nebiler, melekler, veliler ve müminler ancak Hz. Peygamber'den sonra şefaate edebileceklerdir.³⁵

- Her peygamberin şeriatı, rubûbiyet mertebesinin kuşattığı mutlak şeriattan bir parçadır. Hz. Muhammed'in şeriatı ise diğer bütün şeriatları kuşatmış ve hepsinin zevklerini en yetkin anlamda şamildir. Böylelikle Hak, Hz. Peygamber'e yetkin olarak şeriatı koyan

³¹ Konevî, *Marifet Yolcusuna Kılavuz*, s. 81.

³² Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 54-55.

³³ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 55.

³⁴ Demirli, *Sadreddin Konevî'de Bilgi ve Varlık*, s. 107.

³⁵ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 55-56.

(müşerri') rubûbiyet suretinde tecelli etmiştir. Binaenaleyh bu da peygamberliğin ve teşriin sona erdiğinin bir delili olmuştur.³⁶

• Hz. Peygamber insanların mürşidi, rehberi, reisi ve gaybların anahtarıdır. Onun irşâdının nurlarıyla kalplerdeki şüphe pası ortadan kalkar.³⁷

• Hz. Peygamber'in peygamber olarak gönderilişi, dünya ile âhiret hayatının karışma zamanıdır. Günün ilk vakti olan sabahın başlangıcından güneşin doğumuna kadar olan vakit, Rasûlullah'ın peygamber olarak gönderilişinden kıyamete kadar olan vaktin bir benzeridir. Fecrin doğuşundan sonra ışık nasıl peyderpey artarsa, onun peygamber olarak gönderilişinden sonra da âhiret hükümleri güneşin batıdan doğumuna kadar peyderpey artacaktır.³⁸

• Hz. Peygamber tam mârifet ve müşâhede sahibi olduğu için dualarının çoğu kabul edilmiştir. Mârifette Hz. Peygamber'e yakın olan peygamberler de: "*Bana dua edin ki icâbet edeyim.*" (Mü'min, 40/60) âyetine göre, dua ettikleri zaman dualarının kabul edileceği vaat edilen kimselerdir.³⁹

• Nebvî işaretlerdeki sırlara dikkat edersen Hz. Peygamber'in hevâsından konuşmadığını görürsün. Çünkü onun işaretleri, ilimlerin özünü içermektedir. Allah'ın bu ilimlere muttali kılmadığı kimseler, Hz. Peygamber'in vârisleri ve onun şeriatını bilen âlimler olamazlar. Onlar sadece hükümlerin niçin vaz edildiklerini ve bu hükümlerin içeriğini bilmeden şeriatın bazı hükümlerinin nâkili ve ezbercileridir.⁴⁰

• Kümmelîn-i evliyâ-i ümmet-i Muhammediyye'den bir tâife-i celîlenin tavr-ı Muhammedî (a.s.) ezvâkıdan nasibi vardır ve onlara "enbiyâ-ı evliyâ" derler. Ale'l-hakikat, hulefâ ve verese ve ihvân-ı Hz. Mustafavî onlardır.⁴¹

• Hz. Peygamber tahakkuk ve tahalluk yönünden Hakk'ın bütün isim ve sıfatlarının mazharı olsa da, peygamberlik, insanları irşâd ve onları kendisini elçi diye gönderen Hakk'a davet etmesinin bir gereği olarak Hakk'ın kendisinde en hâkim ve galip olan sıfatı hidayet ve *el-Hâdî* isimidir. Hz. Peygamber *el-Hâdî* isminin suretidir ve hidayet sıfatının

³⁶ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 111.

³⁷ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 8.

³⁸ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 187.

³⁹ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 46.

⁴⁰ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 68-69.

⁴¹ Konevî, *Marifet Yolcusuna Kılavuz*, s. 84.

mazharıdır. Şeytan ise *el-Mudill* isminin mazharı olup dalâlet sıfatıyla zuhur etmiştir. Bu iki isim ve özellik ise birbirlerinin zıddıdır.⁴²

- Şayet şeytanın Peygamber'in suretiyle gözükmesi caiz olsaydı, Hakk'ın Peygamberi aracılığıyla hidayetini dilediği insanlara gösterdiği ve ortaya koyduğu mucizelere olan itimat sarsılırdı. Bu nedenle Allah Teâlâ, Peygamberinin suretini şeytanın kendisiyle tezahür etmesinden korumuştur. Peygamber sadece hidayet sıfatıyla sınırlıdır ve onun suretiyle tezahür etmiştir. Bu nedenle şeytanın onun suretine girmesinin engellenmesi gerekmiştir. Böylelikle de kendisine güven devam eder ve Hakk'ın Peygamber vasıtasıyla hidayetini irade ettiği kimselere hidayet hükmü tezahür eder. Şayet Peygamberinin suretini korumamış olsaydı, bu durumda "*Muhakkak ki sen sırat-ı müstakime hidayet edersin.*" (Şûrâ, 42/52) âyetinin sırrı tezahür etmez ve Peygamber'in gönderilmesinin herhangi bir faydası gerçekleşmezdi.⁴³

- Hz. Peygamber'i rüyasında gören kimsenin rüyasının doğruluğunun ölçüsü, rüyada gördüğü suretin, hadis kitaplarında zikredilen şemâil-i şerife benzer bir suret olmasıdır. Hatta bir insan mesela uzun boylu ve çok kısa, kumral veya yaşlı, fazla esmer gibi Peygamber'i sahip olduğundan farklı bir surette görmüş olsa, gerçekte onu görmüş sayılmaz. Bu bağlamda, kişinin Hz. Peygamber'i gördüğüne dair kesin bir kanaate varmış olması delil değildir. Bilakis rüyada görülen bu farklı suret, gören kişinin inancına veya haline veya İslâm'ın bir hükmü veya özelliğine veya Peygamber'in sureti diye görülen bu suretin görüldüğü mekâna nispetle şeriatın suretidir.⁴⁴

- Konevî, bir insanın ruhuyla, geçmiş peygamber ve kâmil velilerin ruhları arasında çeşitli açılardan münasebet gerçekleşirse, o insanın istediği vakitte hatta uyku veya uyanıklık esnasında onlarla bir araya geleceğini söylemiş; bu durumu şeyhi İbnü'l-Arabî'de senelerce müşahede ettiğini, başka kimselerde de aynı şeyi gördüğünü belirtmiştir. Onun ifadesine göre Şeyh, dilediği peygamber, velî ve geçmiş insanların ruhuyla bir araya gelebiliyordu. Şeyh'i hakkında zikrettiği bu hal Konevî'ye göre nebevî mirasın sahihliğinin bir delilidir ve "*Senden önce gönderdiğimiz Rasûllere sor.*" (Zuhruf, 43/45) âyetinde de buna işaret edilmiştir. Çünkü eğer Hz. Peygamber'in kendisinden önceki peygamberlerle görüş-

⁴² Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 143. Müellif diğer bir eserinde ise Allah'ın *el-Hâdî* ismini açıklarken, hidayetini ya tevfikî ya da açıklayıcı olduğunu; tevfikî olanın saadet meydana getiren hidayet olup bunu Nebîlerin ve seçkin velîlerin ifa ettiklerini; açıklayıcı olanın ise indirilen şeriat olduğunu, bu anlamdaki hidayetini genel hakkında ilmi, seçkinlerde ise saadeti meydana getirdiğini belirtmiştir. Yine Konevî, tevfikin, peygamberlerin rehberliğini benimsemek ve ona bağlanmak anlamına geldiğini söylemiştir. Bkz. Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, s. 232, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

⁴³ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 144-145.

⁴⁴ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 145.

tüğü sabit olmasaydı, bu ifade anlamsız kalırdı. Binaenaleyh, böyle bir şeyin imkânını reddedip, insanların hal ve anlayışı bu gibi şeyleri benimsemiyor diye zorlama ve kesinliği olmayan zayıf tevellere sapmamak gerekir.⁴⁵

- Hak ile vasitasız, doğrudan irtibatı sadece bazı Nebîler, veliler ve muhakkikler bilebilir ve haberdar olabilirler. Onlar bu tarzı yani vasıtaların bulunmadığı irtibat tarzını “özel vecih” ile iştirler. Filozoflar ise bu tarzı inkâr ederek, “Allah ile mevcutlar arasında sebepler ve vasıtalar dışında hiçbir münasebet yoktur.” diye iddia ederler. Onlar bu hükümlerinde hatalıdır çünkü kendilerinin bu irtibatı anlayamamaları, böyle bir şeyin olmadığı anlamına gelmez. Bir şeyi bilememek, onun var olmasını gerektirmez. Hz. Peygamber, yaratıkların en kâmilidir ve kul ile Rabbi arasındaki “vasıtaların” hükümlerini ortadan kaldıran bu kapı kendisine açılmıştır. Bu nedenle “*Beni yerim ve göğüm sığdıramadı fakat mümin-müttaki temiz kulunun kalbine sığdım.*”⁴⁶ kutsî hadisinde işaret edilen hükümün sırrıyla, ümmetine bildirmesi için Hz. Peygamber’in kalbine Hakk’ın kendisine bildirmek istediği bilgiler nakşolmuştur.⁴⁷

- Âyetler Hz. Peygamber’e geldiğinde o bu kelâmı ifade ederken aceleci davranmaktaydı. Bunun nedeni, Hz. Peygamber’in “vasıtalarla” kendisine gelen söz konusu kelâmın manasını “vasitasız” telakki etmiş olduğu için bilmesiydi. Hz. Peygamber, manevî tenezzülden dolayı mizacının kendisine verdiği sıkıntı ve şiddetten nefisini rahatlatmak için kelâmı aceleyle okuyordu. Çünkü tabiat, mizaç ile melekî ruh arasındaki zıtlıktan dolayı bundan sıkıntı duyar. Binaenaleyh, “*Onda acele edip dilini hareket ettirme!*” (Kıyamet, 75/16) âyeti bu bağlamda bir tâlim ve te’diptir. Bu âyetin bir tür “te’dip” olmasının anlamı şudur: Vahyi getiren Cebrail (a.s.) olduğu için Hz. Peygamber’in (s.a.) kendisine nâzil olan âyeti okurken aceleci davranması, adeta Cebrail’i acele ettirmesi/onu zora sokması, sıkıntıya düşürmesi ve ona ihtiyaç duymadığını göstermesi anlamına gelmekteydi. Bu ise, özellikle hoca/mürşid karşısında olmak üzere, hiç kuşkusuz edebe aykırı bir davranıştır.⁴⁸

- Hak, Peygamber’e (a.s.) şunu öğretmiştir: Her ne kadar Kur’ân-ı Kerim’i bizden almış ve manası yönünden Ümmü’l-Kitâb’da bizim katımızdan “vasitasız” olarak idrâk

⁴⁵ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 162-163.

⁴⁶ Bu rivâyetin mevzu olduğu bilinmektedir. Bkz. Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdîrahman, *el-Makâsıdu'l-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehra ale'l-elsine*, s. 438-439 (no: 990), thk. Muhammed Osman el-Huşî, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1422/2002. Ayrıntılı tahrir ve değerlendirme için bkz. Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 240, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

⁴⁷ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 180-181.

⁴⁸ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 181-183.

etmiş isen de, onu tekrar “vasıtalı” indirmiş olmamız, bir takım ilâve faydalar içerir. Bu faydalardan birisi, insanların Kur’ân-ı Kerim’i anlamalarını dikkate almaktır. Başka bir faydası ise, Hz. Peygamber’in bu manaları kâmil ibarelere dökmeyi öğrenmesidir. Böylece manalar, harflerden ve kelimelerden olan mazharlarında ortaya çıkar ve tanınır, zâhirî ve bâtınî kemalleri birleştirilir. Böylece Hz. Peygamber’in ruhâniliği bunlarla cismâniliğine yansır. Sonra bu hal ümmetine de sirayet eder. Bunun neticesinde ise ümmetin her bir ferdi, kendi payını ilim ve amel olarak bunlardan alır.⁴⁹

- Hz. Peygamber’in risâleti, vahyin bütün çeşitlerini ve her suretteki şeriatı kapsayan bir risâlettir. Onun şeriatının durumu kuşatıcıdır, umûmidir, süreklidir ve belirli bir sonu yoktur. Hz. Peygamber’in şeriatının hükmü, sadece ve sadece kâinatın ve zamanın düzeni bozulduğunda ortadan kalkar. Bu düzenin bozulmasının bir tezâhürü, güneşin batıdan doğmasıdır; bu ise ibret ve delil olarak yeterlidir.⁵⁰

- Peygamber Efendimiz’in halleri, şeriatının hükmünün genelliği, risâletinin kapsamlılığı, kitabının geçmiş-şimdi ve gelecekteki kimselerin hallerini kuşatması açısından söylediklerimize delildir. Binâenaleyh Hz. Peygamber’in halleri, onların hepsinin özelliklerini, mertebelerini, hükümlerini ve fiillerini kendi asrında mücmel, ümmetinde ise tafsilî olarak içerir... Böylece söylediğimizi anlayan kimse, Hz. Peygamber’in ahlâkının Kur’ân oluşunu, Kur’ân’ın Hakk’ın bütün sıfatlarını, hükümlerini ve yaratıklarıyla olan hallerini kendinde toplayan bir nüsha oluşunun anlamını kavrar.⁵¹

- Hz. Peygamber’in şeriatı, diğer peygamberlerin şeriatlarının aksine bütün mahlûkat ve şeriatlar üzerine umûmi olmuş ve âhiret ile bitmiştir. Diğer peygamberlerin şeriatları ise cüz’î, sınırlı ve hükmü sonludur. Hz. Peygamber’in risâlet ve şeriatı genel olduğu için bütün arz, Hz. Peygamber’e ve ümmetine meşit kılınmış, arzın toprağı da temiz[leyici] kılınmıştır. Önceki peygamberlerin ve Hz. İsa ve Hz. İlyas gibi yaşayan peygamberlerin risâletleri, Hz. Peygamber’in risâletinin hükümlerine katılmışlardır. Ayrıca Hızır’ın (a.s.) nübüvvetini kabul etmede perdeli olan kimseler görüş ayrılığında olsalar bile, Hızır nübüvveti de Hz. Peygamber’in nübüvvetine ve şeriatına katılmıştır.⁵²

⁴⁹ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 183.

⁵⁰ Konevî, *Fâtîha Suresi Tefsiri*, s. 380-381, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

⁵¹ Konevî, *İlâhî Nefhalar*, s. 91, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

⁵² Konevî, *Füsûsü’l-hikem’in Sırları*, s. 150-151. Açıkça görüldüğü üzere Konevî, Hızır isimli şahsı nübüvvet yani peygamberlik ile görevlendirilmiş biri olarak göstermekte, hatta onun nübüvveti konusuna ihtiyatlı yaklaşanları “nübüvveti kabul etmede perdeli” olarak nitelendirmektedir. Ne var ki bu konunun o kadar net olmadığı bilinmelidir. Kur’ân’da, (عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا) denilerek Allah katından kendisine rahmet ve ilim verilen “kullarımızdan bir kul” olarak vasıflandırılan (Kehf, 18/65) bu zatın peygamber olup olmadığı konusunda âlimler arasında öteden beri süre gelen

• Hz. Peygamber bu âlemde tasarruf etmiş ve arz ve semanın hazinelerinin anahtarları kendisine verilmiştir. Nitekim vefatından beş gün önce söylediği bir hadisinde bunu belirtmiştir.⁵³ Hz. Peygamber'e tahsis edilmiş kemallerden birisi de, her çeşit perdeyi yırtan "kâmil dostluk" makamıdır. Söz konusu dostluk Hak tarafından sevilmiş olmak/mahubluk derecesidir.⁵⁴

• Resullerin risâleti, Muhammedî risâletin tafsili olduğu gibi, onların şeriatları da böyledir. Hz. Muhammed asalet özelliği ve onun lisanı, hükmü, istiabi, ihatası ve devamlılığı ile zuhur ettiği için, risâleti asırlar boyu devam edecektir. Hz. Peygamber'in bâtın olarak mutlaklığı, ümmetlerin niteliklerini kendisinde toplayan ümmetine göre, risâletinin aynıdır. Her peygamber belirli bir ismin kuludur ve sadece risâletinin kendisinden çıktığı ve ümmetin dayandığı o ismin kullarını davet eder.⁵⁵

• Bütün resuller arasında, risâletinin bütün isim ve mertebeleri kuşatıp, hepsinin hükümlerini içeren "Allah" isminden sâdır olan yegâne peygamber, Peygamberimiz'dir.⁵⁶ Hz. Peygamber'in elimizde kalan mucizesi, tartışma mahallerinde kesin delil (burhan) yerini alan Kur'ân'dır.⁵⁷

Kırk Hadis'teki rivâyetlerin hadis tekniği açısından incelenmesi

Konevî bütün kitaplarındaki yorumlarında genellikle oldukça ağır, ağıdalı ve felsefî bir dil kullanmayı tercih etmektedir. Bu yüzden anlatımlarının kavranması çok kolay değildir. Hadisleri şerh ederken de bu üslûbunu aynen muhafaza eder. Şerh esnasında çoğu defa konuyla ilgili gördüğü diğer âyet ve hadisleri sık sık hatırlatmaktan da geri durmaz. *Kırk Hadis Şerhi*'nde bunun örneklerini bol miktarda görme imkânına sahibiz.

Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*'ne aldığı hadislerin şerh metodundan söz ederken, diğer bazı âlimlerin yaptığı gibi gramer tahlilleriyle ve zâhirî açıklamalarla şerh yazmanın pek

bir görüş ayrılığı söz konusudur. Onun bir rasûl, nebî, melek veya velî olduğu konusundaki tartışmaların ayrıntıları için değerli bilimadamı Evgin'in ciddi bir emek mahsulü olduğu anlaşılan şu çalışmasına müracaat edilebilir: Evgin, Abdulkadir, *Hadislerde Hızır-Gayb İlişkisi*, s. 17-20, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2007.

⁵³ Konevî, *Füsûsü'l-hikem'in Sırları*, s. 151. Burada Ebû Hüreyre'den nakledilen merfû bir hadise işaret edilmekte olduğunu düşünüyoruz; ancak bu hadiste "beş gün" diye bir kayıt yoktur. Bkz. Buhârî, İ'tisâm 1 (no: 7273).

⁵⁴ Konevî, *Füsûsü'l-hikem'in Sırları*, s. 152.

⁵⁵ Konevî, *İlâhî Nefhalar*, s. 93.

⁵⁶ Konevî, *Fâtîha Suresi Tefsiri*, s. 382.

⁵⁷ Konevî, *Sadreddin Konevî ile Nasireddin Tûsî Arasında Yazışmalar*, s. 83, 135, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

bir kıymeti olmadığından söz eder. Ona göre diğer âlimler Hz. Peygamber'in maksadının ve kelâmının içermiş olduğu hikmetleri ve sırları belirtmekle yetinmişlerdir. Kendisi ise bazı hadisleri derlemek ve bunların önemli hikmetler içeren sırlarını açıklamak hususunda Allah'ın gönlünü açtığını ifade ederek, açıkladığı hadislerin *cevâmiu'l-kelim* (kısa ve özlü sözler) makamından sâdir olduğunu, bunların senetlerinin sâbit olup, müttaki hadis hocalarının huzurunda dinlediği hadislerden seçildiğini, söz konusu hocaların dirâyet ve rivâyeti kendilerinde birleştirdiklerini fakat kendisinin eseri veciz kılmak ve basiret sahiplerinin işini kolaylaştırmak için hadislerin senetlerini zikretmekten sarf-ı nazar ettiğini, açıklamalarında "gizleme" ve "ifşâ" arasında bir metod benimsediğini belirtir.⁵⁸

Bir hadisin yorumunu yaparken Konevî, âyet ve hadislerin yanı sıra aynı zamanda kalbine doğan manaları da vermiştir. Bu meyanda mesela, "Bu hadisin sırrı hakkında aniden kalbime şöyle bir şey vârid oldu."; "Kalbime gelen vâridlerden sonra keşfen müşahede ettiğim bazı sırları Allah Teâlâ'nın izniyle zikredeceğim."; "Bunlar vârid olan şeyler esnasında ansızın gelen bilgilerdir."; "Kâmil keşif, bu küllî sır hakkında şu bilgiyi vermiştir." demektedir.⁵⁹ Diğer bir seferinde de şu ifadeleri kullanmıştır: "Ansızın, Allah'ın zina eden kulunu kıskanmasının nedeninin şu olduğu bana bildirildi..."; "Ansızın çok önemli bir vârid geldi. Bu vârid çok önemli, yüce, ilâhî ve küllî sırları içermektedir."⁶⁰

Konevî ayrıca Hz. Peygamber'i rüyada görerek ondan rivayette bulunduğunu da şu ifadeleriyle kaydetmiştir: "Zikredilen bu tarz rüyaları defalarca görüp tecrübe ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber'i aslı suretinde görüp, Peygamber'in de kendilerine rüyalarında haber verdiği şeylerin değişmediklerini, aksine apaçık bir nas gibi olduklarını tecrübe ettik ve gördük. Biz de Hz. Peygamber'den rivâyette bulduk."⁶¹ Burada bahsedildiği şekliyle rüyada Hz. Peygamber'i görerek yahut keşif/mükâşefe, müşahede veya ilham vs. gibi

⁵⁸ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 9-10.

⁵⁹ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 94, 108, 131, 186. Müellif diğer bir eserinde keşif yoluyla elde ettiği bilgiyi şöyle dile getirmiştir: "Burada ifade ettiğimiz konu, Türkmen bölgesinde 630 veya 631 yılında mücmel olarak bana açılmış bir sırdır. O gün, bu sırrın esaslarını ve kapalılıklarını kısmen-mufassal olarak öğrendim."; "İnsan, belirtilen tarzda ve işaret edilen yol açısından bir mesafe kat etmeksizin, ilâhî zât mertebesine ulaştığında, artık kendisiyle birlikte sadece özel "ilâhî sır" kalır. Bu sır, ilâhî teveccühün kendisine ilk yönelişinde onun adına sabit olmuş ve meydana gelmiştir." Bkz. Konevî, *Tasavvuf Metafizigi*, s. 141, 149, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

⁶⁰ Konevî, *İlâhî Nefhalar*, s. 154, 192.

⁶¹ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 149. Konevî, şeyhi İbnü'l-Arabî'nin de bazı vâkialarında Hz. Peygamber'i gördüğünü ve onun kendisini müjdeleyip şöyle buyurduğunu ifade etmiştir: "Allah senin duana karşılık vermede, senin O'na dua etmenden daha hızlıdır." Bkz. Konevî, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları*, s. 52, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

yollarla hadis rivâyetinin istismara açık olması sebebiyle hadis âlimleri tarafından tasvip edilmediğini biliyoruz.⁶²

Konevî hadis yorumları esnasında, ele aldığı hadisin metnini esas alarak ona göre çıkarımlarda bulunur. Bu yüzden aynı anlamdaki hadislerin metinleri/lâfızları değişikçe yorumlar da değişebilmektedir. Mesela *Kırk Hadis Şerhi*'ndeki 3 ve 4. hadisler anlam olarak birbirine yakın olsa da değişik lâfızlarla nakledilmişlerdir. Konevî, bu metinlerdeki harflerin sayısına bakarak her iki hadis için farklı yorumlar yapmıştır. Halbuki hadis metinlerinin lâfızlarından hareket ederek yorum geliştirmek oldukça zordur. Çünkü hadislerin manayla rivâyeti yaygın olduğu için bu lâfızların bizzat Rasûlullah'a ait olduğunun ispat edilmesi mümkün değildir. Farklı anlatımlar Hz. Peygamber'den kaynaklanmış olabileceği gibi sahâbeden veya diğer râvilerde de kaynaklanabilir. Bu nedenle yorumları rivâyetteki lâfızların üzerine bina etmek, oldukça kaygan bir zeminde hareket etmek anlamına gelecektir ki buradan elde edilecek sonuçlar da haliyle tartışmalı olacaktır.⁶³

Konevî, gerek şerh etmek üzere seçtiği gerekse şahit olarak kullandığı hadisleri hangi kaynaklardan aldığını her zaman açık olarak belirtmez. Nadiren İbnü'l-Esîr'in *el-Câmiu'l-usûl*'ünü (2. hadis), Müslim'i (16. hadis), Tirmizî'yi (25. hadis) kaynak olarak gösterse de, çoğunlukla naklettiği hadislerin senedini ve kaynağını sarih biçimde kaydetmez. Bu anlamda onun hadisleri genellikle şu üsluplardan biriyle verdiğini görmekteyiz:

“Rasûlullah'a kadar varan muttasıl bir isnâd ile sabit oldu.”, “Rasûlullah'tan sabit oldu.” (en fazla bunu kullanır), “Şöyle dedi” (söyleyenin ismi verilmiyor), “es-Sahîh'te Rasûlullah'tan sabit oldu.”, “es-Sahîh'te Ümmü Habibe'den sabit oldu.” “Rasûlullah'tan rivâyet edilmiştir.”, “Rasûlullah şöyle buyurdu”.

Bazen de rivâyetin sahâbi râvisini söyler ve mesela şöyle der: “Rifâ'a b. Râfi'den...”, “Enes'ten...”, “Enes b. Mâlik'ten...”, “Ebû Mâlik el-Eş'arî'den...”, “Ebû Sâid'den...”, “Esmâ bnt. Yezid'den...”, “Abdurrahman b. Avf'tan...”, “İbn Abbas'tan...”, “İbn Mes'ûd'dan...”, “Câbir b. Abdillâh'tan...”.

⁶² Muasır İslâm âlimlerinden Leknevî'nin (ö. 1304/1887) de işaret ettiği üzere kitaplarında Hz. Peygamber'in hadisini nakleden kimseler hadîs âlimlerinden değilse, bunlar kendilerine itimat edilen ve meşhur kimseler bile olsa, isnâdı zikredilmeden hiçbir hadis kabul edilmez. Çünkü hadisi nakleden kimse- nin büyük âlim olması, naklettiği her şeyin kabul edilmesini gerektirmez. Değerlendirmeler için bkz. Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed, *el-Ecvibetü'l-fâdile li'l-es'ileti'l-aşarati'l-kâmile*, s. 33 vd., thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Dâru's-Selâm, Kâhire 1423/2003; Yücel, Ahmet, *Hadis Usulü*, s. 163, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

⁶³ Ömekler için bkz. Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 31-37, 88.

Konevî'nin *Kırk Hadis Şerhi*'nde en çok dikkatimizi çeken senet 24. hadise aittir. Diğerlerinden farklı olarak müellif bu hadisin senedinde yer alan şahısları tek tek saymış ve şöyle demiştir: "Talha'dan- Mâlik'ten- Mekhûl'den- Ebû Bekr es-Sıddîk'ten... O dedi ki: Yüce Allah'a yemin olsun ki Muhammed Mustafa (s.a.) bana rivâyet etti (o şöyle dedi): Yüce Allah'a yemin olsun ki Cebrâil (a.s.) bana rivâyet etti (o şöyle dedi): Yüce Allah'a yemin olsun ki Mikâil (a.s.) bana rivâyet etti (o şöyle dedi): Yüce Allah'a yemin olsun ki İsrâfil (a.s.) bana rivâyet etti..." Bu kadar güçlü (!) bir senedle nakledilen rivâyetin metin kısmında ise, "Allah'ın Fâtiha suresiyle beraber besmeleyi bir defa okuyan kimseyi bağışladığı, onun iyiliklerini kabul ettiği, günâhlarını sildiği, dilini ateşte yakmayacağı, onu kabir ve âhîret azabından, büyük korkudan kurtaracağı, dahası onun peygamberlerden ve velilerden önce Allah'a kavuşacağı" iddia edilmiş ve bu rivâyet "kutsî hadis" formunda kaydedilmiştir.⁶⁴ Ne var ki, müellif ve mütercim tarafından bu rivâyete bir kaynak gösterme ihtiyacı hissedilmemiştir. Halbuki söz konusu rivâyet mevzûdur yani hadis formunda uydurulup sonradan Hz. Peygamber'e isnâd edilmiştir. Anlaşılan odur ki, rivâyetin ikna gücünü artırmak için ileri gelen meleklerden müteşekkil bir sened uydurulup metnin başına eklenmesi de ihmal edilmemiştir. Bahis konusu mevzû rivâyeti İbn 'Arrâk (ö. 963/1556), uydurma rivâyetleri topladığı meşhur eserine almış, bunun açık bir yalan ve büyük bir iftira olduğunu kaydederek okuyucuları dikkatli davranmaya sevk etmiştir.⁶⁵

Konevî'nin *Kırk Hadis Şerhi* adlı eserinde kaynak belirtmeden kullandığı ve durumu şüpheli olan başka rivâyetler de vardır.⁶⁶ Dolayısıyla bir araştırmada yer verilen,

⁶⁴ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 175-176. Muhtemelen Konevî şu ifadeleriyle de buraya atıfta bulunmaktadır: "...Bu bağlamda kendi ifadesine göre Hz. Peygamber bazen Cebrâil'den, cebrâil Mikâil'den, Mikâil İsrâfil'den, İsrâfil ise Allah'tan bilgi almakta ve ondan haber vermekteydi. Bazen ise Cebrâil'in vasıtası olmaksızın doğrudan Mikâil'den bilgi aldığını haber vermiştir. Bazen ise İsrâfil'in vahiy getirdiğini ve Cebrâil ve Mikâil'in aracılığı olmaksızın doğrudan İsrâfil'den vahiy aldığını bildirmiştir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber bazen herhangi bir meleğin vasıtası olmaksızın doğrudan Allah'tan vahiy aldığını haber vermiştir." Bkz. Konevî, *Yazışmalar*, s. 183-184.

⁶⁵ İbn 'Arrâk, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. 'Arrâk el-Kinânî, *Tenzîhu's-şerî'ati'l-merfû'a anil-ehâdîsi's-şeni'ati'l-mevdû'a*, II, 114-115 (no: 98), thk. Abdülvehhâb Abdüllatif ve Abdullah b. Muhammed el-Ğumârî, I-II, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut ts.

⁶⁶ Mesela bkz. s. 104-107, 143, 179-180, 187. Konevî'nin hadisçiler tarafından tenkit edilen rivâyetlerinden biri de, Hz. Peygamber'in ruh olarak ilk yaratılmış varlık olduğunu ifade eden: "*Âdem henüz çamur ile su arası bir varlık iken ben peygamberdim.*" rivâyetidir (bkz. Koçkuzu, "Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği", s. 15-16). Konevî diğer bir açıdan Hz. Peygamber'le ilgili şu değerlendirmeyi yapar: "*Sen olmasa idin felekleri yaratmazdım.*" sırrı, Seyyidü'l-ewelîn ve'l-âhirîn (s.a.) hakkında vârid olmuştur ve zül-besâir indinde (basiret sahipleri katında) muhakkaktır ki, Hz. Risâlet-meâb bu merteye ile müm-taz ve bu merteye zâtına hasır." (Bkz. Konevî, *Marifet Yolcusuna Kılavuz*, s. 61, trc. Ahmet Remzi Akyürek, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.). Burada işaret edilen rivâyet de sonradan uydurulmuştur.

Yeri gelmişken dikkat çekmek isteriz ki, Konevî'nin kitaplarını Türkçe'ye tercüme eden Ekrem Demirli de, kaynaklarda geçen hadislerin yerlerini gösterirken titiz davranmamıştır. Bu anlamda mesela 21.

"Konevî'nin derlediği hadisler içinde uydurma hadis bulunmadığı" iddiası⁶⁷ kanaatimizce doğru değildir.

Konevî diğer bir yerde ise, "Bu hadis farklı rivâyetlerle nakledilmiştir ki hepsi sahihtir. Bu da sahih rivâyetlerden birisidir ve hadiste sadece hadisin başındaki birkaç kelimeyi manasıyla aktararak değiştirdim." demiş fakat ne müellif ve ne de mütercim ilgili hadis için herhangi bir kaynak göstermiştir.⁶⁸

İşaret ettiğimiz noktalardan da açıkça anlaşılacağı üzere Sadreddin Konevî, hadise karşı ilgisiz bir âlim değildir. Hatta onun İranlı filozof, matematik, tıp ve din âlimi Kutbuddin Şirazî'ye (ö. 710/1311) hadis ilminde hocalık yaptığı, hadisle ilgili *Câmiu'l-usûlû* kendi hattı ile yazan Şirazî'nin bu eseri Konevî'den okuduğu hatta bunların semâ kayıtlarının bile tutulduğu bilinmektedir.⁶⁹ Bununla birlikte Konevî'de hadis rivâyetlerini nakil noktasında bir hadisçi titizliğini görmemiz de malesef mümkün değildir. Her ne kadar muâsır ilim adamlarından Koçkuzu onu hadis âlimi olarak tavsif etmekte ise de biz bu tespitin çok da isabetli olduğunu düşünmüyoruz.

Koçkuzu'nun ifadeleriyle söylemek gerekirse, Sadreddin Konevî, yaşadığı çevredeki ilim ve tasavvuf erbabından farklı olarak hadis ilimleriyle devamlı ilgilenmiş, son demlerinde belki de tek işi bu olmuştur. Gerek Konevî gerekse hocası İbnü'l-Arabî'nin vefatlarına yakın, meşgul oldukları felsefî problemlerin terk edilmesini istemelerinden söz edilmiştir. Konevî, ömrünün son demlerinde hadisle meşguliyeti tek çıkar yol olarak görmüş, vasiyetnâmesinde de diğer meşgaleleri yasaklamıştır. Ancak Konevî klâsik manada bir hadis bilgini olarak görülmediği için onu hadis biyografi kitaplarında bulmak mümkün olmamıştır. Koçkuzu, Konevî'nin hadis bilgini olarak değerlendirilmesini gerekli kılacak bazı sebepler ve "zorlayıcı âmiller" de bulunduğu kanaatindedir ve bu meyanda onun hadisçiliğini göster-

hadisin tercümesini verirken mütercim 106 nolu dipnotta (Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 105), Konevî'nin kaydettiği hadisin Buhârî, Nesâî ve İbn Mâce tarafından rivâyet edildiğini söylemiş ve bu kitaplardaki yerlerini şöyle göstermiştir: "Buhârî, Hares (Hars olmalıydı) 16; Nesâî, Kıyamet 13; İbn Mâce, Menâsik 40". Fakat belirtilen yerlerde ilgili hadis bulunmadığı gibi Nesâî'de "Kıyamet" diye bir bölüm de yoktur. Öyle zannediyoruz ki mütercim, (أناي الليلة آت...) şeklinde başlayan hadislerin bulunduğu yerleri tespit etmiş ve referans olarak onun geçtiği yerleri vermiş fakat işaret ettiği kaynaklarda hadisin devamının bulunup bulunmadığına dikkat etmemiştir. Elbette bu durum da, gerçekte uydurma olan ve Buhârî, Nesâî ve İbn Mâce'de bulunmayan bir rivâyetin o eserlerde bulunduğu gibi bir izlenim/vehme sebep olmuştur.

⁶⁷ Uysal, "Sadruddin el-Konevî muhaddisen fi itâri kitâbi Şerhi'l-erbaîne hadîsen", s. 93.

⁶⁸ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 110.

⁶⁹ Bilgin, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Sadreddin-i Konevî", s. 45; Yılmaz, Muhammet, "Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmi'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 13, sayı: 2, s. 7-13, ss. 1-19, Adana 2013. Ayrıca kış. Câmî, *Nefehâtü'l-üns*, s. 635.

ren toplam dokuz madde sıralamıştır. Bize göre burada sıralanan dokuz madde ve Konevî'nin hadisçi olduğu konusu tartışılmaya muhtaçtır. Nitekim Koçkuzu'nun da tek tek işaret ettiği gibi onun, kırk hadisle ilgili çalışmasında klasik hadisçilerin hadisleri naklederken gösterdikleri titizliğe hiç de riayet etmediği görülmektedir. Aslında bu duruma kendisi de dikkat çekmiş ve hadis ilimlerinin tekniğini ve ilmî şartlarını bilmesine rağmen Konevî'nin, hocası ve keşfi esas alan diğer bazı sûfiler gibi terminolojiye, teknik şartlara, usul konularına ve kaynak verme mecburiyetine pekiyi riayet etmediğini; kullandığı haberlerin bir bölümünün münakaşaya konu olduğunu, hadis almak isteyenlerin onun eserlerine değil ana kaynaklara müracaat etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁰

Bu durumda Konevî'yi bir hadisçi/hadis âlimi olarak değil de, en azından âlimler arasında bilinen veya revaçta olan hadislerle karşı son derece âşina/vâkîf bir mutasavvıf olarak nitelemek daha doğru olsa gerektir.

Sonuç

Anadolu Selçuklu Devleti'nin son devirlerinde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan hemen önceki yıllarda yaşayan Türk düşünce adamı ve mutasavvıf Sadreddin Konevî'nin etkisi gerçekten çok büyük olmuş ve kendisi yıllar sonra gelen nesilleri bile tesiri altına alarak, İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücud felsefesinin yayılmasına öncülük etmiştir. Gerek nübüvvet ve gerekse Rasûlullah (s.a.) ile ilgili fakat kimi tartışma ve tenkide açık görüşlerine özetle yer verdiğimiz Konevî'nin, ilmî anlamda olmasa da hadis kültürünün son derece ileri boyutta olduğunu bir nebze görme ve gösterme imkânı bulabildik. Devrindeki önemli isimlerin kitaplarından tahsil ettiği bilgiler sayesinde ileri düzeyde bir hadis birikimi elde ettiğini kabul etmekle birlikte, Konevî'nin bazı araştırmacıların iddiasının aksine bir hadis âlimi olduğunu söyleyebilmenin ise zor olduğunu düşünüyoruz. Bizce bunun en önemli sebebi, Konevî'nin ehl-i tasavvufta sıkça rastladığımız gibi rüya ve keşfi hem rivâyet hem de tashihte nazar-ı itibara almasıdır. Ayrıca onun eserlerinde zaman zaman yer verdiği mevzû rivâyetler ve rivâyetleri nakilde bir hadisçi titizliği bulunmayışı bu yönde düşünmemize sebep olmuştur. Bununla birlikte her ne kadar onun kitaplarını birer hadis kaynağı gibi kullanmasak da, yine de Allah ve Rasûlü'ne iman ve itaatın ince sırlarından bahsetmesi sebebiyle oldukça faydalı bir tasavvuf eseri olarak kendisinden istifade edilmesinin de yararlı hatta gerekli olduğu kanaatindeyiz. Keşke Yunus gibi, Mevlânâ gibi ve belki Gazzâlî gibi daha anlaşılır ve ağıdalı ifadelerden uzak bir şekilde yazmış olsaydı...

⁷⁰ Bkz. Koçkuzu, Ali Osman, "Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği", *Diyanet Dergisi*, cilt: 25, sayı: 3, s. 6, 9, Temmuz-Ağustos-Eylül 1989, ss. 3-18.

Kaynaklar

- Bayraktar, Mehmet, "Sadreddin Konevî ve Dâvûd el-Kayserî", s. 33-36, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Mebkam Yayınları, Konya 2010.
- Bayram, Mikail, "Fatih Sultan Mehmet'te Sadreddin Konevî Hayranlığı", *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, ss. 37-41, Mebkam Yayınları, Konya 2010.
- Bilgin, Azmi, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Sadreddin-i Konevî", *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, ss. 43-49, Mebkam Yayınları, Konya 2010.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VII, Beyrut 1410/1990.
- Câmî, Ebû'l-Berakât Nureddin Abdurrahman b. Ahmed (ö. 898/1492), *Nefehâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, neşr. Welîm Nâsû Lees, Kalkûta 1859.
- Ceyhan, Semih, "Osmanlı Mesnevî Şerhçiliğinde Sadreddin Konevî Tesiri", *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, ss. 55-60, Mebkam Yayınları, Konya 2010.
- Demirci, Mehmet, "Sadreddin Konevî ile Mevlânâ Celâleddin'in Münasebetleri Hakkında", *D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: VI, ss. 159-171, İzmir 1989.
- Demirli, Ekrem, "Sadredin Konevî", *DİA*, XXXV, ss. 420-425, İstanbul 2008.
- , "Türk Düşüncesinin Kurucu Düşünürü Olarak Konevî", *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, ss. 77-80, Mebkam Yayınları, Konya 2010.
- , *Sadreddin Konevî'de Bilgi ve Varlık*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Evgin, Abdulkadir, *Hadislerde Hızır-Gayb İlişkisi*, İlahiyât Yayınları, Ankara 2007.
- İbn 'Arrâk, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. 'Arrâk el-Kinânî (ö. 963/1556), *Tenzîhu's-şerî'ati'l-merfû'a ani'l-ehâdîsi's-şen'ati'l-mevdû'a*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatif ve Abdullah b. Muhammed el-Ğumârî, I-II, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/886), *Sünen*, I-II, Kâhire ts.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh (ö. 1067/1657), *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kütübî ve'l-fünûn*, I-II, Dâru lhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut ts.
- Koçkuzu, Ali Osman, "Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği", *Diyanet Dergisi*, cilt: 25, sayı: 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1989, ss. 3-18.
- Konevî, Sadreddin b. Mecdüddin İshak (ö. 673/1274), *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi- Şerhu Esmâillâhi'l-hüsnâ*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- , *Fâtiha Suresi Tefsiri- İcâzü'l-beyân fi te'vîli'l-ümmi'l-Kur'ân*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- , *Füsûsü'l-hikem'in Sırları- el-Fükûk fi esrâri müstenidâti hikemi'l-Fusûs*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- , *İlâhî Nefhalar- en-Nefehâtü'l-ilâhiyye*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

- , *Marifet Yolcusuna Kılavuz- Tebsiratü'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehî*, trc. Ahmet Remzi Akyürek, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- , *Sadreddin Konevî ile Nasireddin Tûsî Arasında Yazışmalar- el-Mürâselât*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- , *Marifet Yolcusuna Kılavuz- Tebsiratü'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehî*, trc. Ahmet Remzi Akyürek, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- , *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn-Kırk Hadîs Şerhi*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.
- , *Tasavvuf Metafiziği- Miftâhu gaybi'l-cem ve'l-vücûd*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- , *Vahdet-i Vücûd ve Esasları- en-Nusûs fî tahkiki tavrî'l-mahsûs*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed, *el-Ecvibetü'l-fâdile li'l-es'ileti'l-aşarati'l-kâmile*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Dâru's-Selâm, Kâhire 1423/2003.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (v. 303/915), *Sünen (el-Müctebâ mine's-Sünen)*, I-VIII, Beyrut 1409/1988.
- Özdemir, Sema, "Bir Konevî Mirası: Dâvûd Kayserî'de Metafizik Bilginin Temellendirilmesi", ss. 195-198, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Mebkam Yayınları, Konya 2010.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman (ö. 902/1497), *el-Makâsıdu'l-hasene fî beyâni kesîrin mine'l-ehâdîsi'l-müştehra ale'l-elsine*, thk. Muhammed Osman el-Huş, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1422/2002.
- Topatan, Mustafa, "Mevlevî Menâkıbnâmelerinde Sadreddin Konevî", ss. 221-232, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Mebkam Yayınları, Konya 2010.
- Uysal, Muhiddin, "Sadruddin el-Konevî muhaddisen fî itâri kitâbi Şerhi'l-erbaîne hadîsen", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 32, ss. 93-106, Konya 2011.
- Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, MÜİF. Yayınları, İstanbul 1990.
- Yılmaz, Muhammet, "Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmi'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 13, sayı: 2, ss. 1-19, Adana 2013.
- Yücel, Ahmet, *Hadîs Usulü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

The Problem of Sadraddin Qunawî (d. 673/1274) as a Muhaddith

Citation / ©-Tatlı, B. (2014). The Problem of Sadraddin Qunawî (d. 673/1274) as a Muhaddith, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 14 (2), 39-61.

Abstract- *Sadraddin Qunawî, the big name of the Turkish-Islamic idea, who was quite effective during the last period of the Anatolian Seljuks State and the establishment of the Ottoman Empire, is a sufi had an effect on many scientists in his century and after. Qunawî has great influence in understanding and dissemination of Ibn al-Arabi's wahdat al-wujud opinion and has also contributed a great deal in training many more famous names such as Daawud al-Kaysari, Molla Fanari, Fatih Sultan Mahmad Khan, Aziz Mahmud Hudaayi, Ismail Hakki of Bursa etc. He is also a personality who is also interested in the science of the Hadith and there are plenty of hadiths in his books. In this study, we have aimed especially point to Qunawî's some opinions about the Sunnah of the Prophet Muhammad (pbuh.) and analysed to Qunawî as a muhaddith. According us Sadraddin Qunawî was not a muhaddith.*

Keywords- *Sadraddin Qunawî, hadith, Sunnah, forty hadiths, prophecy, Anatolian Seljuks, Ottoman, Ibn Arabi, wahdat al-wujud*